

'De techniek verdringt het symbool. De functie is belangrijker dan de betekenis.' Michiel de Ronde is er in *Leven in verhalen. Begeleiden met mythen, sprookjes en gedichten rond vragen op de levensweg* niet gerust op dat de begeleidingskunde zich zal weten te onttrekken aan de algemene ontmythologisering en demystificatie van de wereld. De Ronde stelt dat de 'massieve inzet van toepassingsgerichte wetenschappelijke kennis via het instrumentele handelen van professionals' weliswaar materiële rijkdom en welvaart hebben voortgebracht, maar ook leiden tot geestelijke verarming en sociale verschraling. De technocratie rukt op, 'het rijk van de verbeelding is in gevaar', zo stelt hij (p. 189).

Dichter in het vak: verhalen voor de begeleidingskunde

BOEKBESPREKING

Jacco VAN UDEN

BESPROKEN

Michiel de Ronde (2019). *Leven in verhalen. Begeleiden met mythen, sprookjes en gedichten rond vragen op de levensweg*. Utrecht: Eburon. ISBN 9789463012751

Dat we juist binnen de begeleidingskunde alert moeten zijn op dit gevaar, heeft volgens De Ronde alles te maken met de centrale positie van ervaringsleren binnen het vak. Begeleidingskundigen specialiseren zich in het uitlokken en benutten van betekenisvolle reflecties. Zij nemen de geleefde ervaring van de begeleide partij als vertrekpunt en nodigen die uit om die concrete situaties te lezen in het licht van het eigen handelen. De begeleidingskundige zet aan tot kritische overdenking, en de opbrengsten van het reflectieproces vormen de input van waar het uiteindelijk om draait: het vormgeven van het betekenisvol toekomstig handelen. Het succes van deze werkwijze staat of valt dus bij de kwaliteit van de reflectie. En juist die kwaliteit staat onder druk. De Ronde constateert een verarming van het rijke ervaringsleren tot instructieleren op basis van richtlijnen: 'De eigen beleving en de reflectie op de onderliggende patronen blijven dan buiten beschouwing. (...) De functionele en instrumentele vorm van leren van gevraagde vaardigheden leidt wellicht tot adequaat handelen in gegeven situaties, maar is niet gegrond in zelfinzicht en nog minder in kritisch vermogen' (p. 192).

Wat daar mis mee is, illustreert de lector begeleidingskunde aan de hand van de toenemende reflectiedrift in het onderwijs. Leerlingen en studenten op alle niveaus worden overladen met gestandaardiseerde reflectieformulieren die het 'heilige en ernstige van de innerlijke verdieping' uithollen en de zoektocht naar persoonlijke zelfkennis platslaat: 'Soms is het louter een kunstje, om te voldoen aan de eisen of om de docent tevreden te stellen' (p. 142). Die uitgebeende opvatting van reflectie zien we ook steeds nadrukkelijker terug in de begeleidingskunde, waar een gedegen methodisch handelingsrepertoire de begeleider moet helpen het reflectieproces op gang te brengen en te houden: 'Het gevaar is echter dat we met al onze reflectie en al ons vragen naar de betekenisgeving bijdragen aan een inflatie van deze begrippen, alsof het iets is wat we even tussendoor

kunnen doen, ergens op een terrasje onder het genot van een kopje thee, of als iets wat we bedrijfsmatig in beleidsprocessen kunnen pakken en als een technische handeling, een beroepsmatige routine kunnen organiseren' (p. 148).

Traditie

De Ronde is ervan overtuigd dat we met dat ontzielde begrip van reflectie het vak en haar beloftes ernstig te kort doen. De relatie tussen begeleider en cliënt zal aan de oppervlakte blijven, de analyses gaan voorbij aan waar het echt om draait en een eventuele verandering zal noch betekenisvol noch duurzaam zijn. Onnodig, stelt De Ronde, want er is een traditie waarmee we reflecties in gang kunnen zetten die dieper graven en verder reiken. Een traditie die niet wegloopt voor dubbelheden en tegenstrijdigheden en waarmee we de onvermijdelijke complexiteit en spanning waar het leven ons voor stelt met aandacht, gevoel en stilte tegemoet kunnen treden. Die traditie voedt zich met

Dr. J.C. van Uden is lector change management aan De Haagse Hogeschool en zelfstandig organisatieadviseur. Website: jaccovanuden.com. E-mail: j.c.vanuden@hhs.nl

wat de filosoof Harry Kunneman de ‘culturele humuslaag’ noemt.

Putten uit sociale wetenschappen is prima, houdt De Ronde ons voor, maar als begeleidingskundigen kunnen we het ons niet veroorloven voorbij te gaan aan de geweldige rijkheid van de geestwetenschappen, de kunsten en de literatuur – ‘het erfgoed van onze beschaving’ (p. 12). We hebben mythen, sprookjes en verhalen nodig om onszelf beter en dieper te verstaan, meent De Ronde. De soms eeuwenoude bronnen vormen de ‘gegeven verhalen’ waarmee we betekenis kunnen verlenen aan onze eigen ‘geleefde verhalen’. Willen begeleidingskundigen echt zinvol werk leveren, dan zullen zij dus moeten leren hoe zij die gegeven verhalen aan de praat kunnen krijgen in begeleidingssituaties. *Leven in verhalen* is bedoeld om hen daarbij te helpen.

In acht hoofdstukken, vaak in een eerdere versie al als tijdschriftpublicatie verschenen, beschrijft De Ronde hoe begeleidingskundigen een ‘tussengebied’ of ‘speelruimte’ kunnen creëren, waar de vraagstukken en worstelingen van cliënten kunnen worden verbonden aan overgeleverde verhalen (mythen, sprookjes en gedichten). Die beschrijvingen zijn nauwgezet en glashelder, zoals we dat van De Ronde gewend zijn – en soms een beetje ongemakkelijk. Ik wil best onderkennen dat ‘zogenaamde kinderhalen’ een ‘narratieve vertolking vormen van onze volwassen angsten en verlangens, onze liefde en haat, onze hoop en vrees’ en ik deel met De Ronde ‘de theoretische belangstelling naar de werkzaamheid van speelse werkvormen in begeleidingssituaties’, maar ik moet ook toegeven dat ik het puntje bij paaltje niet makkelijk vind om mij volledig over te geven aan *Kikker is Kikker, een kleine exe-gese*.

Niets om me voor te schamen, benadrukt de auteur, want de eerste keer dat De Ronde zelf zich de ‘methodische vrijheid permitteerde’ om het prentenboek van Max Veldhuis voor te lezen als onderdeel van een loopbaanbegeleidingstraject, was schroom ook zijn deel. Vijftien jaar later verbindt De Ronde de wederwaardigheden van een kikker in een gestreepte zwembroek zonder blikken of blozen aan vraagstukken rond identiteitsontwikkeling. Waarmee de auteur maar wil zeggen dat deze benadering er een is waar je in kunt groeien.

Ik denk dat hij daar gelijk in heeft: mede door de precisie waarmee De Ronde het ontwikkelpad van Kikker duidt – van luide zelffelicitering, naar confrontatie met de wereld, naar terneergeslagenheid, naar verlicht optoveren – komen academische begrippen als het sociale zelf, ‘foreclosure’, exclusieve identiteit en ‘power posing’ tot leven. En ja, zelfs wanneer je jezelf in een kritisch-beschouwende stand hebt gezet omdat je nu eenmaal een recensie schrijft, schuif je het ‘coming of age’-verhaal van Kikker onwillekeurig over je eigen identiteitsgemodder rond het toelaten van twijfel, de moed om eigen beperktheid onder ogen te komen, zelfaanvaarding en het ontvangen van liefde. In dat geschuif verliest *Kikker is Kikker* zijn kinderlijke onschuld en ook dat is precies wat De Ronde voor ogen heeft: door het geleefde verhaal (de concrete loopbaanontwikkelingsdilemma’s van een late veertiger) te betrekken op het gegeven verhaal (*Kikker is Kikker*) winnen beide verhalen aan rijkheid en diepte.

Methodiek

Minder overtuigend is de wijze waarop De Ronde antwoord geeft op wat hij de vraag naar de methodiek noemt: ‘Op welke wijze brengt de voorlezing van het boek nu beweging in het levensverhaal van mijn cliënten en cursisten?’ (p. 22). De beschrijving van de voorleesaanpak zelf (‘Weer kijk ik de kring rond, om daarna de eerste bladzijde om te slaan ... De groep volwassenen luistert ademloos, kijkend naar de prenten, mijn woorden volgend’) en de evaluatieve opmerkingen van de cursisten (‘Het verhaal van Kikker was een mooi moment’, ‘Het boekje *Kikker is Kikker* was prachtig’) doen wat klef aan en ik krijg nergens in de tekst het idee dat er een andere conclusie uit zou kunnen rollen dan: wij van verhalen bevelen verhalen ten zeerste aan. Met andere woorden, het argumentatieve deel waarin De Ronde de kracht van verhalen inleidt en bepleit, is sterker dan het empirische.

Na Kikker gaat het gas erop en lijkt de complexiteit van de gegeven verhalen toe te nemen. Ik schrijft bewust ‘lijkt’, want als ik De Ronde volg in zijn beeld dat geleefde verhalen en gegeven verhalen tezamen een lemniscaat vormen en elkaar voortdurend verrijken, kan een ogenschijnlijk klein verhaal als *Kikker is Kikker* in zijn vele verbindingen met andere, persoonlijk

ke verhalen dus een eindeloze gelaagdheid verwerven. De Ronde laat zich daar niet expliciet over uit, maar feit is dat we doorschuiven naar de oudtestamentische verhaling van de levenswandel van Jozef (thema: individualiteit en uniciteit), naar Roodkapje en wolf (over het volgen van het pad en verleidelijke dwalingen) om via het Bijbelverhaal over de verloren zoon (hoe meerstemmigheid kan worden opgeroepen door een verhaal te onderwerpen aan verschillende lezingen) en de gelaarsde kat (over de vele gedaanten van moed) te eindigen bij de gedichten van Martinus Nijhoff.

Poëzie

In die beweging naar Nijhoff verandert het boek van karakter. Waar het eerste deel van *Leven in verhalen* nog stevig leunt op de ervaringen van deelnemers aan cursussen, leergangen en workshops – nogmaals: niet de spannendste of meest overtuigende passages – vindt de auteur het in het tweede deel wel mooi en krijgen we minder een handboek begeleidingskunde en meer De Ronde zelf. In zijn close reading van Nijhoffs gedichten *Het kind en ik* en *Het uur U* zien we nog maar weinig van de schroom van weleer om met verzonnen verhalen aan de slag te gaan. Er komt een moment dat we aankomen bij de grote vragen van het vak begeleidingskunde. Het moment dat we chocola moeten maken van ‘wat er nu eigenlijk gebeurt als een mens tot inzicht komt, wat de kwaliteit is van het ongrijpbare moment waarop de betekenisverschuiving zich voordoet, wat de aard is van de ingrijpende bewustwording die zich dan aandient’. Dat is het moment waarop volgens De Ronde alledaagse modellen, trucjes en tools hopeloos tekortschieten: ‘Voor het beantwoorden van deze vragen hebben we taal van de dichter nodig’ (p. 149).

Nu heb ik zelf een broertje dood aan poëzie. Alles aan gedichten stoort me, en – erger nog – de consequente weigering van mijn systeem om zich over te geven aan deze kunstvorm reken ik mezelf als mens zwaar aan. Complimenten dus aan De Ronde voor het plaatsvervangende plezier dat hij opwekt wanneer hij zich stort op *Het uur U*, tegelijk ‘een van de grootste poëtische werken die Nederlandse taal heeft voortgebracht’ en ‘een van de meest mysterieuze gedichten van de grote dichter’ (p. 147-148). Dat het mij niet lukt om zelf in het *Het uur U* te komen, maar wel kan genieten van de vreugde die het gedicht De Ronde blijkbaar schenkt, onderstreept onwillekeurig het punt dat hij wil maken: we vertellen en delen allemaal onze eigen verhalen en juist door al die verhalen actief en welwillend op elkaar te betrekken, wint de wereld aan diepte.

Lector De Ronde is dichter Nijhoff boven alles dankbaar voor het aanreiken van een taal waarmee momenten en ervaringen die ertoe doen op gepaste wijze kunnen worden benaderd. Hij typeert het werk van Nijhoff als grenswerk dat zich afspeelt op het overgangsmoment tussen ‘de ene en

de andere werkelijkheid’. De Ronde: ‘Deze beweging op de grens is een kenmerkende eigenschap van Nijhoff, die haar interessant maakt voor de begeleidingskunde: ook in de praktijk van begeleidingskundig handelen gaat het om grenservaringen en overgangsmomenten waardoor de wereld een nieuwe betekenis krijgt.’ Net als Nijhoff moet de begeleidingskundige zich richten op en werk maken van intensieve ervaringen, ‘waarbij sprake is van het besef dat het hier gaat om het wezenlijke, dat hier de kern wordt geraakt en er iets verspringt, waardoor alles anders wordt. Het zijn ongrijpbare momenten, waarin de stilte gevuld en gedragen is en waarvan ieder het belang ervaart’ (De Ronde, p. 148). Een eventueel verwijt dat dit allemaal wat plechtig, hoogdravend of zelfs aanstellerig klinkt zal de auteur waarschijnlijk van zich laten afglijden.

Tot besluit

Met *Leven in verhalen* wil Michiel de Ronde bijdragen aan de positionering van een begeleidingskunde die tegenkracht biedt aan een tendens waarin de instrumentalisering van werk en de dehumanisering van organisaties een giftige coalitie vormen. Het boek verzet zich tegen de beweging die de begeleidingskundige ertoe verleidt de mensen met wie zij werkt te reduceren tot dingen, tot objecten van behandelen.

Niet op veilige afstand blijven, houdt De Ronde ons voor, maar ‘persoonlijk raakbaar zijn in je werk en je eigen fundamentele overtuigingen, zodat je die lerend in verbinding kan brengen met de vragen de cliënten’ (p. 196). Over hoe om te gaan met de kwetsbaarheid die daarvoor nodig is, heeft De Ronde vast wel nog wel een mooi sprookje of gedicht liggen. ▲